

ПРАВНАТА СИГУРНОСТ КАТО CONDITIO SINE QUA NON

Младен Младенов

LEGAL SECURITY AS CONDITIO SINE QUA NON

Mladen Mladenov

Резюме: Правната сигурност се явява условие, без което не могат да съществуват съвременните държави и модерните общества. Правната сигурност е присъщо свойство на правната система, която пък е част от системата на национална сигурност. Динамичността на системата на национална сигурност намира своята опора в по-бавно променящата се правна система. Тук от особено значение се явяват професионализмът, отговорността и всеотдайността на юристите, социолозите, политолозите и на експертите по сигурността.

Ключови думи: правна сигурност, правна система, национална сигурност, ценности.

Abstract: The legal certainty is a condition without any modern states and modern societies cannot exist. The legal certainty is an inherent property of the legal system, which is part of the national security system. The dynamism of the national security system finds its footing in the slower changing legal system. The professionalism, responsibility and dedication of lawyers, sociologists, political scientists and security experts are of particular importance here.

Keywords: legal certainty, legal system, national security, values

Въведение

Съвременното общество е сложно обединение от хора, чиито връзки са основани на териториални, културни, социални и политически общи отношения. В най-концентриран вид тези взаимодействия се виждат в лицето на държавата, която е организацията, заемаща се с общите правила на управлението на взаимовръзките, не само между отделните човешки индивиди и групи, но и между тях и материалните и нематериални ценности, принципи и норми от общо значение, с цел запазване на вътрешния и външен суверенитет.

Когато държавата успешно реализира тези си функции и осигурява просперитет на гражданите си, едновременно с това, запазвайки

териториалната си цялост и суверенитета си във външно- и вътрешнополитически план, отстоявайки националните си интереси и постигайки предварително заложените национални цели, при добре работещи публични институции, то по дефиниция е налице действаща система за национална сигурност.

При нея обаче трябва да са видими поне още два ключови елемента – защита на правата и свободите на гражданите и спазване на правния ред. Най-общо казано, тези две съставки са основни характеристики на правната сигурност (като свойство на правната система), в която и да е държава.

Следователно, налице е силна **каузалност** между правната и националната сигурност, понеже компоненти на едната се явяват такива и при другата. Затова работната хипотеза в настоящето изложение ще бъде в следната насока – правната сигурност се явява *conditio sine qua non* (лат. – условие, без което не може) както за функционирането на системата на националната сигурност, така и въобще за съвременните общество и държава.

Пълното наличие от горните елементи дава гаранция, както за правната, така и за националната сигурност. Само в условията на цялостност е налице устойчивост, защото: „Цялостта е съществено и „престижно“ свойство. Предотвратява опасността от състояние на обърканост и хаос, който парализира способността за действие. В цялостта си нещата са подредени и стабилни. Тя прави частите видими, като активизира вътрешните им връзки и взаимодействие“¹.

Подредеността и стабилността са синонимни форми на сигурността. Те са антоними на объркаността и хаоса. Не дават шанс за доминиране на опасността, в която и да е ситуация. А вътрешните връзки и взаимодействието на всички елементи са ключови фактори за функционирането, на която и да е сложна система, каквато без съмнение е системата за национална сигурност, съдържаща в себе си феномена на правната сигурност и поддържаща нормалното функциониране на държавата и обществото.

Парадоксът

Водещ елемент от легалната дефиниция (чл.2 от **Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност**) на разбирането за националната сигурност е постановката за динамично състояние на обществото и държавата, което предполага постоянно променящи се условия в средата на функциониране, както и нововъзникнали опасности и рискове.

Тази динамика трябва да бъде разбрана и като движение (понякога в различни посоки) и като развитие (целенасочена промяна в

¹ Михайлова, Михайлина. *Правото в неговата цялост*. Феня, София, 2013, с.16, ISBN 978-619-163-024-0

предварително зададената посока). Сама по себе си динамиката съдържа елемент на енергийност, който се проявява в напрежение на силите и средствата на взаимодействащите си фактори в системата. В тази смисъл, засилването или отслабването на някои тенденции, също е част от динамичната среда.

Ergo, системата на националната сигурност предполага, отчита, съобразява се и очаква динамична среда на обществото и държавата. Тази динамичност в системата на националната сигурност е аксиоматична по своя характер.

Напротив, правната сигурност очаква и предполага повече стабилност, отколкото динамичност. И това е така, въпреки че правната сигурност е свойство на по-обширното понятие правна система. Сложността на правната система не позволява кратка дефиниция, но в най-общи рамки тя е съвкупността от правни институти, правни норми, правоотношения и цеховата общност на действащите юристи. По-важното тук обаче, с оглед на развиваната хипотеза е твърдението, че: „Правната система е динамична и развиваща се система. Тя се намира във взаимодействие с обкръжаващата среда – правна и социална, от която приема нова информация. В съответствие с получаваната информация правната система се променя и адаптира, като се развива и усложнява“². Тоест – както при националната сигурност, така и при правната система се отчита характеристиката „динамичност на средата“.

Но правната система не може да съществува без висока степен на предсказуемост на статуси и отношения. Именно в това се състои правната сигурност в най-широкото разбиране за нея – във възможността за предвидимост от страна на правните субекти за последиците (благоприятни или не) от тяхното поведение, в контекста на действащите правни предписания; а също и за правомерно, открито и коректно поведение от страна на държавата по отношение на тях самите.

Затова трябва да бъде поддържано мнението, че: „Самото понятие „правна система“ предполага още от своето наименование известна стабилност, трайност, наличие на постоянни принципи и отношения, а не мимолетно възникнали права и задължения, които поради своята малозначителност не могат да бъдат постоянни, стабилни елементи на такова всеобхватно и трайно понятие като правната система“³.

Гореописаната сложна функционалност може да бъде обобщена по следния начин: националната сигурност и правната система предполагат динамична и адаптираща се среда, но удържащ и спояващ

² Ташев, Росен. *Теория за правната система*. Сиби, София, 2007, с.131, ISBN 978-954-730-303-4

³ Радев, Димитър. *Философският нормативизъм в правото*. Сиела Норма АД, София, 2017, с.184, ISBN 978-954-28-2428-2

елемент на тези феномени е правната сигурност, като защита на правата и свободите на гражданите и спазване на правовия ред, която предполага по-висока степен на устойчивост и предсказуемост.

Точно тук се проявява парадоксът – съотношението между динамичност и стабилност в националната сигурност никога не може да бъде определено количествено, но би трябвало да е налице подготвеност за всякакви промени във външната и вътрешната среда, като обаче се запазва старанието (доколкото е възможно) към трайност на правната система. Именно последното е правната сигурност в своята същност.

Солидността на правната система най-вече трябва да се отстоява в дълготрайността на законовите норми. Една постоянна тяхна промяна води до несигурност у правните субекти в очакването от тях правомерно поведение. Но докато правните разпоредби (т.н. членове и алинеи) подлежат на изменения и допълнения с оглед на променящата се социална, икономическа и политическа обстановка, то правните постулати и принципи по начало трябва да са неизменни. Това е така, защото те се явяват фундамент на правната система.

Правоотношенията между различните категории правни субекти могат да се променят ежедневно в зависимост от техните интереси, но те трябва да са базирани на непоклатими правни предписания, с оглед прогнозируемостта на резултата от действията и бездействията им, в рамките на правната норма.

Най-общо, правовият ред действа по следната логика – „ако – то, но ако не - то“. Условността на частицата „ако“ предполага безброй житейски ситуации, които се вписват в абстрактно описаното в правната разпоредба като хипотеза явление или състояние. Частицата „то“ разписва (обикновено) благоприятния или поне неутрален правомерен резултат, а съчетанието „но ако не - то“ – неблагоприятния за правния субект резултат, обикновено изразяващ се в някакъв вид санкция по отношение на него.

Оттук лесно може да се установи какво изисква правната сигурност – колкото е възможно по-голяма неизменност на правните разпоредби, за да се знае какъв ще бъде резултатът от дадено действие или бездействие. Защото докато житейските проявления винаги са динамични в своите количествени и качествени аспекти, то правните правила трябва да се стремят към непромененост, за да се постига висок стандарт на правовия ред.

Условността на правната сигурност

Правната сигурност е желана характеристика на националната сигурност, изразяваща се най-вече във функциониране на правовия ред, при гаранции за основните права и свободи на гражданите и работата на публичните институции. Тази характеристика се проявява в

правната система и зависи от всичките ѝ (без никакви изключения) съставни части – обективни и субективни, външни и вътрешни, количествени и качествени, типични и атипични. Промените в правната система са част от правната сигурност само тогава, когато са належащи, обосновани и разумни.

Това е така, защото: „Сигурността е възможна единствено в рамките на системата, но тази вътрешна сигурност зависи от външната несигурност. Тази относителна сигурност в рамките на една система зависи от съществуването на функционално диференцирана обществена действителност отвъд хоризонта – във външната или чуждата действителност няма никаква сигурност, там са се притаили непредвидени и непредвидими опасности. Не само това, което преди е изглеждало относително сигурно, сега изглежда опасно или рисковано, а самата сигурност, произтичаща от автопойезисната същност на системата, зависи от повсеместната опасност, че може да настъпи събитие, което системата не е в състояние да предскаже“⁴.

Този феномен на системите е наричен метафорично „черен лебед“ и може да се обясни в сбита форма чрез „триединството – рядкост, крайно голям ефект и предвидимост в ретроспектива (но не и в перспектива)“⁵.

Променливите характеристики на външната среда могат да бъдат неутрализирани (доколкото е възможно) само от константите на правната система. Именно фиксираните в правните разпоредби ценности и отношението към тях създават устойчивост на правната система, и тази стабилност се изразява в правната сигурност.

Националната сигурност като система зависи и от вътрешни, но най-вече от външни фактори. Предполага се, че те могат да бъдат идентифицирани преди да представляват пряка и непосредствена опасност за държавата и обществото. Контрамерки срещу тях трябва да бъдат взети по подобаващ за неутрализирането им начин.

Парадоксално, понякога рискове или опасности се неутрализират едни-други, без да има намеса на системата за сигурност, която работи на базата на парадигма, поне от институционален и нормативен характер. Това е изказано сполучливо по следния начин: „Винаги съществуват някакви трудности при установяването на съответствието парадигма – природа, повечето от тези несъответствия се отстраняват рано или късно, често чрез процеси, които не би могло да бъдат предвидени“⁶.

⁴ Кинг, Майкъл; Торнхил, Крис. *Никълс Луман за правото и политиката*. София, Университетско издателство „Св.Климент Охридски“, 2008, с.223, ISBN 978-954-07-2671-7

⁵ Талейб, Насим Никълъс. *Черният лебед*. София, Издателска къща „ИнфоДАР“ ЕООД, 2009, с.14, ISBN 978-954-761-402-4

⁶ Кун, Томас. *Структурата на научните революции*. Издателска къща „Петър Берон“, София, 1996, с.99, ISBN 954-402-028-4

При правната система обаче нещата не стоят по този начин. Тя предполага една „застиналост“ или поне „мудност“, защото все пак трябва да се извървят някакви юридически процедури, за да се променя даден закон, постановление или наредба. Това е така, именно поради горепосочената „самопораждаща се същност на системата“, което като феномен като че ли с най-голяма степен се отнася към правната система. За външния наблюдател, тя като че е създадена от себе си и за себе си.

Измамността на правната сигурност произтича от това, че ако е оставена сама за себе си, тя притежава огромен потенциал на устойчивост. В динамичната реалност обаче една система, каквато е правната, не може да съществува без интеракции с други системи. И точно тук се проявява нейната слабост – тя често не може да предвиди или с огромно закъснение предвижда рискове и опасности, но дори и да стори това навреме, не взема адекватни мерки за елиминирането им. Впоследствие прави това, но с огромно закъснение. Правната сигурност е залогник на ретроспективния анализ, който разяснява и след това преурежда аномалиите в законодателната, административната, договорната и съдебната практика.

Точно в това се корени условния характер на правната система, разглеждана като правна сигурност – макар да е устойчива сама за себе си (като относително трайни във времето правни постановки), тя недостатъчно бързо и ефективно отговаря на промените в социалната, политическа и икономическа среда (като постоянно променящи се реалности).

А когато действа, тя го прави толкова неочаквано за правните субекти, че като че ли действа много радикално. Това е обяснено добре чрез феномена „повратна точка“, който действа не само в епидемиологията, но и – по подобие – в правото. Общозвестен факт, който не се нуждае от доказване е, че пандемията във връзка с COVID-19 промени не само политическата, но и социалната, институционалната и правните среди, и то – из основи.

Именно тук се проявява решителността на властта да действа или не по определен начин. Или, както сполучливо е казано в сбит изказ: „Наименованието на този решителен момент в една епидемия, когато всичко може да се промени изведнъж, е Повратна точка“⁷. Държавата трябва да има капацитет да е подготвена за такова състояние на прелом, и тази нейна пригодност е част от системата на националната сигурност, за което гарант би трябвало да бъде безусловната правна сигурност.

⁷ Гладуел, Майкъл. *Повратната точка*. Издателство Жанет 45, Пловдив, 2010, с.20, ISBN 978-954-491-662-6

Държавността и правната сигурност

Държавата, в качеството си на най-организираната институция на модерните общества предполага константност на основните правила, според които действа тя самата и по които преценява адекватността на правните субекти. Тук обаче трябва да се има предвид, че: „Позитивното право на съвременните общества е система едновременно статична и динамична, понеже всички решения са винаги обосновани едновременно чрез тяхното съответствие със съдържанието на други изявления и чрез овластяването на техния автор (от името на истината или от името на по-висшата власт)... Ако се приеме тезата за тъждествеността на държава и право, може да се опише държавата като специфична система на отношения между решения, т.е. като особен начин на обосноваване и на упражняване на властта“⁸.

Докато в частните отношения – най-вече в гражданските и търговските – правният резултат се постига чрез взаимното съвпадане на волеизявления (истината, като съответствие с изявление на друг субект), то при овластяването може да е налице и частен, и публичен елемент. При упълномощаването в гражданското и търговското право се изразява началото на личната воля, която овластява някой друг да действа от негово име и обикновено за негова сметка. Но публичноправният елемент тук е много по-могъщ – винаги при оправомощаването трябва да има законово предвидена възможност за това, която обикновено посочва хипотезите за подобно овластяване, както и рамките за това.

Но и при двата начина за отношения между решения, държавата обикновено е предвидила скрупулъзно, акуратно и систематично в законодателството си правните способности за това. Защото и упълномощаването, и оправомощаването са всъщност предоставяне на власт, а властта е основната характеристика на държавата. Затова, каквато и да е власт – дори и на други субекти – е предмет на жив и постоянен интерес от страна на държавата. Тя се стреми да уреди поне постулатите за трансфер на власт между останалите правни субекти и го прави в законодателството си, като винаги поставя условия за валидност на тези овластявания. Тук обаче трябва да е налице висока степен на професионализъм от страна на правната гилдия, защото: „Най-важното разграничение между различните актове на държавата е разграничението между публичноправни актове и частноправни актове. Разграничението между публично право и частно право е един

⁸ Тропер, Мишел. *За една юридическа теория на държавата*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 1998, с.162, ISBN 954-430-487-8

от сложните въпроси в общото правно знание⁹“. Това е важно с оглед на правната сигурност, понеже в различните отрасли на правото действат специфични принципи и правни критерии за валидност.

Или, по друг начин изказано: „Тук също се извършва разпределяне на компетенции между различните политически и административни органи на държавата, или в полза на други инстанции: местни общности, независими административни власти на поддържащо равнище, международни организации...¹⁰“. Тоест, държавата – освен всички други многобройни свои функции – се явява и разпределител на власт.

По същността си, правата и свободите са възможности, гарантирани от правната система. Те са също така претенции, които могат да бъдат предявени срещу всеки субект (включително и срещу държавата), ако лицето има усещането, че интересите му са нарушени. В последния случай юридическата общност обикновено говори за субективно право.

Доктриналната дефиниция е тази: „Субективното право е валидно в рамките на определен правен ред индивидуално правило за поведение, приложимо към конкретен правен субект и изразяващо неговия правен интерес“¹¹. Правовият ред по принцип се създава от държавата, налага се от нея, поддържа се от нея, охранява се от нея, и също тя налага най-тежките санкции за нарушаването му. Правовият ред е неизменен елемент от която и да е държавност, а държавността поражда и развива своя правов ред. Колкото по-високи стандарти има към прилагането на правовия ред, толкова в по-висока степен са защитени правата и свободите на гражданите.

Тук трябва да се постави маркер за особено изискване към националната и правната сигурност. Водещи трябва да са юристите, но техни едновременно помощници и коректори трябва да са социолозите, политолозите и специалистите по сигурността. Фокусирането трябва да е върху борбата с корупционните, лобистки и противоправни прояви на нормотворчество, правоприлагане и правораздаване. Казано по доста удачен начин: „Криминалното противоправо е закон на насилие, на произвол с блага, свобода, живота и здравето на напълно непричастни хора. Ако една държава започне да си служи с противозакони, това е

⁹ Вълчев, Даниел. *Лекции по Обща теория на държавата. Част 1*, Сиела Норма АД, София, 2013, с.172, ISBN 978-954-28-1390-3

¹⁰ Брод, Филип. *Да мислим държавата*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2012, с.163, ISBN 978-954-07-3298-5

¹¹ Ташев, Росен. *Обща теория на правото*. Четвърто преработено и допълнено издание, Сиби, София, 2010, ISBN 978-954-730-678-3

сигурен знак, че тя се е сраснала с престъпния свят и сама се е превърнала в престъпна власт¹².

При каквито да е външни и вътрешни опасности, рискове или предизвикателства граждански дълг на всеки един индивид е да защитава своята страна. Но когато *самата тя* се явява заплаха за него чрез явно противоправни и несправедливи актове и действия, едва ли може да се очаква ангажираност на гражданина с нейната защита. Най-малкото, което може да се предугади при подобна хипотеза, е той да е алиениран до такава степен, че да остава напълно пасивен в такива опасни ситуации.

Системата на национална сигурност не може и не трябва да позволява подобно развитие на нещата. Именно затова тя трябва да поставя особен акцент върху правната система и присъщата ѝ правна сигурност, понеже те са силен мотиватор за отговорното и съпричастно поведение, на който и да е гражданин в обществото, а също и по отношение на публичните институции, включително и към държавата.

Заклучение

Правната сигурност се явява условие, без което не биха могли да функционират модерната държава и съвременното общество. По същността си, правната сигурност се явява основно свойство на правната система.

Едновременно и правната система, и правната сигурност са структурни части от системата на националната сигурност, поне що се касае до конституционно установения ред на страната, гаранциите за функционирането на институциите и основните права и свободи на гражданите.

Сама по себе си, правната сигурност се припознава най-вече с предсказуемостта от последствията, които ще бъдат резултат от определени правни актове, действия или бездействия на правните субекти.

Правната система предполага по контрадиктарен начин динамичност и стабилност. Динамичността се изразява в отразяването от нейна страна на промяната в средата, а стабилността – в правната сигурност, като елемент на устойчивостта на правни постулати, принципи и норми.

Условността на правната сигурност се състои именно в непроменливите ѝ измерения, а те са базирани на определени ценности. Всичко останало – и в законодателен, и в договорен, и в административен, и в съдопроизводствен аспект подлежи на промяна.

¹² Михайлова, Михайлина. *Правото – смисъл, сянка, противоположности*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 2001, с.100, ISBN 954-430-702-8

Държавността се опира на правната сигурност като на един монументален каркас, на който може да се има доверие, дори в тежки времена на кризи, опасности и предизвикателства. Тук от особено значение се явяват професионализмът, отговорността и всеотдайността на юристите, социолозите, политолозите и на експертите по сигурността. Една от непростимите грешки, понякога фатални, за която и да е държава, е да се оставят трите власти в полето на отговорност само и единствено на юристите.

Такава държавническа и обществена неправилност е отбелязана отдавна по следния начин: „Съсловието на юристите, което има специално познание на законите, често смята това познание за монопол и че този, който не е от занаята, не следва да има думата в тяхната работа“¹³. Това обаче, което не се осъзнава при подобна трактовка е, че законотворчеството и управлението са общи дела, и в тях трябва да има колкото се може по-голямо представителство, включително и на професионална и образователна основа, което поначало изключва, какъвто и да е цехов монопол.

Националната сигурност като динамично състояние на обществото и държавата се опира и на сравнително по-неохотно и по-бавно променящата се правна система, като същностен неин елемент се явява правната сигурност, припознаваема като предвидимост на правни очаквания от собствени и чужди актове, действия и бездействия.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Брод**, Филип. *Да мислим държавата*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2012, с. 163, ISBN 978-954-07-3298-5, превод от френски: Николета Марокинджиева, научна редакция: Андрей Лешков, VIII-212;

2. **Вълчев**, Даниел. *Лекции по Обща теория на държавата. Част I*, Сиела Норма АД, София, 2013, с. 172, ISBN 978-954-28-1390-3, V-255;

3. **Гладуел**, Майкъл. *Повратната точка*. Издателство Жанет 45, Пловдив, 2010, с. 20, ISBN 978-954-491-662-6, превод: Борис Делирадев, Манол Пейков, Мая Милева, Людмила Верих, редактор: Невена Дишлиева-Кръстева, VIII-281;

4. **Кинг**, Майкъл; **Торнхил**, Крис. *Никълс Луман за правото и политиката*. София, Университетско издателство „Св.Климент

¹³ **Хегел**, Георг Вилхелм Фридрих. *Философия на правото*. Издателство ГАЛ-ИКО, София, 2000, с.285, ISBN 954-768-001-3.

Охридски“, 2008, с. 223, ISBN 978-954-07-2671-7, превод от английски език Ина Димитрова, под редакцията на Стилиян Йотов, VI-268;

5. **Кун**, Томас. *Структурата на научните революции*. Издателска къща „Петър Берон“, София, 1996, с. 99, ISBN 954-402-028-4, превод от английски: Иванка Томова, предговор и научна редакция: Любен Сивилов, XIII-223;

6. **Михайлова**, Михайлина. *Правото в неговата цялост*. Феня, София, 2013, с. 16, ISBN 978-619-163-024-0, стр.стр.146;

7. **Михайлова**, Михайлина. *Правото – смисъл, сянка, противоположности*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 2001, с. 100, ISBN 954-430-702-8, III-206;

8. **Радев**, Димитър. *Философският нормативизъм в правото*. Сиела Норма АД, София, 2017, с. 184, ISBN 978-954-28-2428-2, VI-239;

9. **Талев**, Насим Никълъс. *Черният лебед*. София, Издателска къща „ИнфоДАР“ ЕООД, 2009, с. 14, ISBN 978-954-761-402-4, превод: Милена Йорданова, Драгомира Паунова, редактор: Станислава Първанова, XIX-422;

10. **Ташев**, Росен. *Обща теория на правото*. Четвърто преработено и допълнено издание, Сиби, София, 2010, ISBN 978-954-730-678-3, II-444;

11. **Ташев**, Росен. *Теория за правната система*. Сиби, София, 2007, с. 131, ISBN 978-954-730-303-4, VIII-314;

12. **Тропер**, Мишел. *За една юридическа теория на държавата*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 1998, с. 162, ISBN 954-430-487-8, превел от френски: Никола Георгиев, научна редакция: проф. Нено Неновски, II-325;

13. **Хегел**, Георг Вилхелм Фридрих. *Философия на правото*. Издателство ГАЛ-ИКО, София, 2000, с. 285, ISBN 954-768-001-3, студия, превод: Иван Стефанов, превод: Димитър Денков, III-424.